

Ռաֆֆի

Դավիթ Բեկ

3 - ԻԳ

Միևնույն ժամում, երբ հրդեհը տարածվում էր ամբողջի մեջ, երբ հոյակապ շինվածքները գողգողալով խորտակվում էին, երբ մարդիկների բազմությունը աշխատում էր կրակի ծավալման առաջը առնել,— համարյա միևնույն ժամում, երբ փախստականները դուրս եկան պարտեզից, խանը կատաղի վրդովմունքով կանգնած էր դիվանատան ընդարձակ բակի կենտրոնում, իսկ նրա հանդեպ կանգնած էր վեզիրը: Կրակի սաստիկ լուսավորությունը ամեն կողմից տեսանելի էր կացուցանում երկրի այդ երկու պետերին:

Բավական հեռու կանգնած էին խանի դրանիկները և չէին համարձակվում մոտենալ նրան: Բարկության բռպեններում նա նույնքան կատաղի էր, որպես այն հրդեհը, որ լափում էր շինությունները: Դրանիկներից ոմանք զանազան հրամաններ էին տալիս ամբոխին, իսկ ոմանք սպասում էին խանի հրամանին:

Վեզիր, դա քրիստոնյաների գործն է,— ասաց խանը:

Այո՛, քրիստոնյաների գործն է,— պատասխանեց վեզիրը:

Այստեղի քրիստոնյաների,— ավելացրեց խանը:

Այո, այստեղ քրիստոնյաների,— հաստատեց վեզիրը:

Ես այս բռպենիս կհրամայեմ, որ նրանց կոտորեն, շան նման կոտորեն:

Այժմ խիստ ուշ է... պատասխանեց վեցիրը:

Ինչո՞ւ:

Չե՞ք լսում:

Ի՞նչը:

Թմբուկների ձայնը:

Լսում եմ: Այդ ի՞նչ ձայն է:

Բեկի գորքերի թմբուկների ձայնն է: Թշնամին մտնում է բերդը:

Խանր գունաթափվեցավ:

Թշնամին մտնում է բե՛րդը... կրկնեց նա մի այնպիսի ծիծաղով, որ բարկության ժամանակ փոխարինում է արտասուքին:— Ապա ո՞րտեղ են իմ գորքերը, իմ գորապետները, որ կարգված էին բերդը պահպանելու համար:

Նրանցից ոմանք փախել են, իսկ ոմանք եկել են այստեղ կրակը հանգցնելու համար: Թշնամին մեր տան մեջ կրակ ձգեց, որ մեզ դրանով զբաղեցնե, իսկ ինքը միջոց գտավ գրավելու մեր բերդը:

Հիմա ի՞նչ պետք է արած,— հարցրեց խանը հուսահատ կերպով:

Եթե դուք ինձ թույլ տաք, ես կդիմեն հաղթողին և հնազանդություն կհայտնեմ:

Երբեք:

Դուք դրանով կազատեք հազարավորների կյանքը սարսափելի կոտորածից:

Թող բոլորն էլ ինձ հետ կոտորվեն, քան թե խոնարհվեն գավուրի առջև: Դու չգիտես, վեցիր, մեր կրոնի հանգանակը. մուսուլմանին թույլ տված չէ խոնարհվել այլադավանի լծի ներքո. մուսուլմանը կամ պետք է տիրե, կամ պետք է ոչնչանա:

Այդ միջոցին դիվանատան բակը մտավ մի խումբ, զինված բազմություն: Նրանց առաջնորդում էր մուլաների գլխավորը, մի բաց սուր ձեռքունը բռնած: Նրա առջևից գալիս էին երկու չավուշներ***** , որոնք տանում էին երկու հոգևոր դրոշակներ: Չավուշները քարոզ էին կարդում.

Մուսուլմաններ, դեյրաթի օր է: Գավուրները գրավեցին մեր բերդը: Աստված և նրա մարգարեն հրամայում են զենքով ընդդիմանալ թշնամուն:

Այդ խոսքերը վառեցին ամբոխի կատաղությունը և հագարավոր ձայներ կրկնեցին.

Պատրաստ ենք, պատրաստ ենք:

Խանը մոտեցավ մուլաների գլխավորին և նրա ձեռքը բռնելով, ասաց.

Ես էլ պատրաստ եմ: Աստուծո և նրա մարգարեի հրամանի հետ ավելացնում եմ և իմ հրամանը. պետք է մինչև մեր արյան վերջին կաթիլը ընդդիմանանք թշնամուն:

Ամբոխի մոլեռանդությանը չափ չկար: Նրան հրամայում էր աստված իր հոգևոր ներկայացուցչի բերանով, հրամայում էր մարգարեն իր մարմնավոր ներկայացուցչի՝ երկրի իշխանի բերանով:

Չավուշները, սրբազան դրոշակները առաջ տանելով, դուրս եկան ամրոցից: Նրանց հետևում էին մուլաների գլխավորը և խանը, իսկ հետո ամբոխը:

Երբ դուրս եկան ամրոցի առջևի հրապարակի վրա, խանը դարձավ դեպի մուլաների գլխավորը այս խոսքերով.

Դուք, հոգևոր տեր, առաջնորդեցեք ամբոխին, իսկ ես կառաջնորդեմ զորքերին:

Այդպես էլ պետք է,— պատասխանեց մուլաների գլխավորը:

Նրանք բաժանվեցան:

Մոլլաների գլխավորը ամբոխի հետ սկսեց առաջ գնալ: Չավուշները բարձր ձայնով կրկնում էին միևնույն խոսքերը: Բազմությունը հետզհետե ստվարանում էր, ամեն մարդ, գենքը առած, միանում էր ամբոխի հետ:

Խանը մնաց հրապարակի վրա: Երբ բոլորը հեռացան, հրամայեց վեզիրին.

Թմբուկները ածել տուր, որ գորքը հավաքվի:

Մինչև դրանց գորքի հավաքվելը, մենք անցնենք Բեկի գորքերի մեջ, տեսնենք այնտեղ ինչ է կատարվում:

Միևնույն րոպեում, երբ երկու չավուշները, բերդի փողոցների մեջ հոգևոր թափոք կատարելով, կարդում էին աստուծո և նրա մարգարեի հրամանը,— միևնույն րոպեում հայոց բանակների մեջ երկու ջառչներ բարձր ձայնով հրատարակում էին Բեկի հրամանը. «Չխղճալ, կոտորել անխնա կերպով...»:

Այդ հրամանի հրատարակվելուց մի քանի ժամ առաջ,

Գեղվա##### գետի ափի վրա գետեղված բանակի մոտ, սարի բարձրավանդակի վրա, միայնակ նստած էր մի մարդ: Նա աչքերը հառած, անհամբերությամբ նայում էր երբեմն դեպի բերդը, երբեմն դեպի երկինքը: Թեև խավարի միջից ոչինչ տեսնել չէր կարող, բայց այն, որ ցանկանում էր տեսնել, խավարի միջից ավելի պայծառ կերպով կարող էր երևնալ:

Ձանձրույթը, անհամբերությունը, սրտի վրդովմունքը մեղմացնելու համար, նա ստեպ-ստեպ վառում էր իր կարճ չիբուխը և ծխում էր: Նա նմանում էր այն մոլեռանդ աստղահամաներին, որ ամբողջ գիշերը լուսացնում են, երկնքի վրա որոնելով իրանց ցանկացած աստղին, որպեսզի նրանով կատարեն մի մեծ, սքանչելի կախարհություն:

Այդ պատարագիչներից ոչինչ չի դուրս գա,— ասաց նա իր մտքում, ավելի բարկանալով. ամեն բան նրանց մոտ ծես է, արարողություն է, խորհուրդ է...

Պատարագիչներ կոչում էր նա քահանաներին:

Հարյուր ծովի ջրով լվանալու ևս լինես նրանց, դարձյալ խունկի հոտը չի կտրվի նրանցից... ավելացրեց նա:

Նրա շուրջը լեռ, ապառաժ և անտառ էր: Նա նստած էր մի քարածայրի բեկորի վրա և թիկն էր տված մի ահագին կաղնիի: Այդ դրության մեջ նմանում էր նա այն վիթխարի անտառային հուշկապարիկներից մեկին, որ իրանց ծարավը հագեցնում են մարդկային արյունով: Նա նստած էր այնտեղ սկսյալ այն ժամանակից, երբ Բեկի բանակի մեջ ստացվեցավ բերդից ուղարկած գաղտնի նամակը:

Նրա բարկությունը, անհամբերությունը, վրդովմունքը հետզհետե սաստկանում էր: Եթե մեկը խավարի միջից կարողանար հետազոտել նրա դեմքը, կսարսափեր: Բայց ինչո՞ւ էր գայրացած նա: Այդ մարդը բնավորությամբ բարի, գթած և խաղաղ էր: Բայց խաղաղ մարդկանց բարկությունը նմանում է Խաղաղական օվկիանոսի սոսկալի փոթորիկներին, որոնք թեև հաճախ չեն պատահում, իսկ երբ որ պատահում են, ճանապարհորդները ազատ չեն մնում նավաբեկությունից:

Նրա ահարկու դեմքը փոքր-ինչ պայծառացավ, երբ իր նստած բարձրավանդակի հեռավորությունից նշմարեց բերդի մեջ լույսի ծիրանագույն շառավիղները: Շառավիղները հետզհետե աճում էին և արշալույսի առաջին ճառագայթների նման ցուլանում էին շրջակա բարձրությունների վրա: Երբեմն խավարում էին նրանք, կարծես սև, միդգանման ամպերը անցնում էին նրանց վրայով և ծածկում էին լույսի պայծառությունը: Այդ միջոցին բերդից մի ֆշանք բարձրացավ օդի մեջ, պայթեց և հրեղեն կայծերը թափվեցան դեպի ամեն կողմ:

Վերջապես... ասաց նա, վեր կենալով. վարագույրը բացվեցավ, պատարագիչը երևան եկավ...

Նա սկսեց սարի բարձրությունից ցած իջնել: Ստորոտում, դեպի ափի մոտ, գտնվում էր բանակը: Զինվորների մեծ մասը արթուն էր: Սկսեց դիմել դեպի ծերունի Մելիք-Փարսաղանի վրանը, իր մտքում ասելով.

Նա այժմ արթուն կլինի: Ծերացած դևերը յոթն տարին մի անգամ են քնում, այն էլ յոթն օր շարունակ:

Թող մի քիչ էլ օրհնյալ լինի տեր Ավետիքը, որ մեր գործը հեշտացրեց: Ես, իրավն ասեն, մի քանի ընդհատ առաջ այնքան բարկացած էի նրա վրա, որ եթե ձեռքս ընկներ, անպատճառ մորուքը կկտրեի: Բայց այժմ ներում եմ նրան, թեև մեզ շատ սպասել տվեց: Հիմա, եթե տեսնելու լինեմ, մեծ ուրախությամբ նրա մորուքը կհամբուրեմ:

Մի բարեմիտ ծիծաղ անցավ ծերունու առաքինի դեմքի վրա:

Նա խիստ շատ արժանավորություններ ունեցող մի մարդ է,— ասաց նա:

Ափսո՛ւ, որ տերտեր է,— պատասխանեց իշխանը:— Եթե ձեր փեսան չլիներ, ես կստիպեի նրան թողնել փիլոնը, բայց դուք ամբողջ տոհմով տերտերների ու Նարեկի սիրահար եք:

Ծերունի գորավարը նկատեց, որ Բայինդուր իշխանի հետ այդ տեսակ խոսքերով ժամավաճառ լինելը վերջ չէր կարող ունենալ, այդ պատճառով, դարձավ դեպի գործը, հարցնելով.

Ի՞նչ եք կարծում, մենք պիտի սպասե՞նք մյուսներին, թե՞ ոչ:

Ո՞ւր պետք է սպասենք,— պատասխանեց նա,— սպասելու ոչինչ չունենք: Մյուսներն էլ մեզ նման երկու աչքեր ունեն, իհարկե, կտեսնեն բերդի մեջ պատահածը և իրանց անելիքը կհասկանան:

Այդ իրավ է, Բեկի բոլոր գորապետներին հայտնի են այն նշանները, որոնց տեսնելու ժամանակ պետք է հարձակում գործեն: Բայց հարցը նրանումն է, թե ո՞վ առաջ պետք է հարձակում գործե:

Մենք,— պատասխանեց իշխանը մի առանձին հպարտությամբ:— Չերթը մերն է: Մեր բանակը կանգնած է ուղիղ փորված ականի հանդեպ, որտեղից պետք է մտնել բերդը: Առաջ մենք պետք է անցնենք, որ մյուսների համար ճանապարհ բաց անենք:— Պարսից թագավորի «բաթման-ղլիշը» իր ձեռքը կտրել կտա, եթե մեկը համարձակվի նրանից առաջ մտնել բերդը:

Ծերունի գորավարը համոզվեցավ, որ հերթը իրանցն էր: Մխիթար սպարապետը իր գորապետների հետ բռնել էր Հալիճորի գետի վերին անցքը: Գավիթ բեկը և Ներսես եպիսկոպոսը բռնել էին Հալիճորի գետի ներքին անցքը: Իսկ իրանց բանակը գտնվում էր Գեղվա գետի անցքի վրա, ուղիղ բերդի մեջ փորված ականի հանդեպ: Ուրեմն առաջ իրանք պեք է անցնեին ականից, որ մնացած գորքերի համար ճանապարհի բաց անեին:

Դուք չե՞ք կանչել տա այստեղ «Արաբոյին»,— հարցրեց նա ծերունի գորավարից:

Արաբը կոչում էր Բայինդուր իշխանը Ավթանդիլ գնդապետին, նրա դեմքի բավական թուխ գույն ունենալու համար: Այդ մականունը այնքան հատկանիշ էր, որ ընդունելություն գտավ բոլոր գորքերի մեջ:

Ծերունի գորապետը իր թիկնապահներից մեկին հրամայեց կանչել Ավթանդիլ գնդապետին:

Երբ երիտասարդ գնդապետը հայտնվեցավ, նրա թուխ, բայց իր գեղեցիկ գծագրություններով ախորժելի դեմքը փայլում էր ուրախությունից: Նա արդեն գիտեր բոլորը: Բայց ծերունի գորավարը դարձյալ պարտք համարեց նրան ասել.

Հասավ այն ուրախալի ժամը, որին մենք մեծ անհամբերությամբ սպասում էինք: Բերդի մեջ ամեն ինչ պատրաստ է: Այժմ պետք է հարձակում գործել: Մենք պետք է անցնենք ականի միջով, որի գոյության պատմությունը ձեզ հայտնի է: Պետք է անցնենք առանց աղմուկի, առանց շփոթի: Մեր խոհեմությունիցն է կախված գործի հաջողությունը:

Բայինդուր իշխանը համբերություն չուներ լսելու ամեն մի խրատ, ամեն մի հրահանգ, մանավանդ, երբ այդպիսիները արտասանվում էին քարոզի կամ ճառի ձևով: Այդ պատճառով նա կտրեց ծերունի գորավարի խոսքը, ասելով.

Հենց այդ խոհեմություն կոչված բանից, այդ երկար քարոզներից սպիտակեցան պարսից թագավորի «բաթման-ղլիջի» սև մագերը: Ո՞ր գիժը չգիտե, թե պետք չէ սկզբից աղմուկ բարձրացնել: Մի՞թե գողը, որ գիշերով մտնում է քնած

քաղաքացու տունը, թմբուկ ածելով է մտնում:— Թողնենք դրանք: Ես մի խնդիրք ունեմ առաջարկելու. դուք պետք է թույլ տաք ինձ, որ առաջ ես իմ մարդիկներով անցնեմ ծակից (ականից):

Թող այդ լինի ինձ մի ուրախչեք***** այն ծառայության համար, որ առաջ ես բերեցի ձեզ բերդում հայտնված գործերի ավետիքը:

Ծերունի գորավարը թեև մեծ վստահություն ուներ Բայինդուր իշխանի քաջության վրա, բայց հավատալ նրա պատերազմական զգուշություններին չէր կարող: Նա իր հարձակումների մեջ շատ անգամ Քորոզլիի սովորությունն ուներ, առանց ետ ու առաջ նայելու, կայծակի նման նետվել: Այդ պատճառով բավական մեղմությամբ նկատեց նրան:

Ձեզ, կարծեմ, բավական ծանոթ չէ բերդի դիրքը:

Բերդը այնպես լուսավորված է, որ կույր մարդն էլ կարող է ամեն բան տեսնել, պատասխանեց իշխանը փոքր-ինչ վրդովված ձայնով:

Ինչո՞վ է լուսավորված:

Կրակով: Նայեցեք,— վերջին խոսքերի հետ նա բարձրացրեց վրանի վարագույրը:

Նրանք նայեցին: Հրդեհի ճառագայթները ցուլանում էին շրջակա լեռների բարձրությունների վրա:

Շատ ապրի տեր Ավետիքը,— ասաց նա, ձեռքից բաց չթողնելով վարագույրը,— տեսնո՞ւմ եք, մեզ ընդունելու համար ի՞նչ գեղեցիկ ճրագալույց է պատրաստել:

Ջորապետների խորհուրդը իրավունք տվեց Բայինդուր իշխանին առաջ անցնել: Նա այնքան սիրելի էր իր ընկերների մեջ, որ չկամեցան զրկել նրան այդ ուրախությունից: Իշխանը շնորհակալություն հայտնեց և հեռացավ: